

УДК 336.73

Черкашина К.Ф.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри банківської справи
та фінансового моніторингу**Університету державної фіскальної служби України***Перехрест Л.М.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри банківської справи
та фінансового моніторингу**Університету державної фіскальної служби України*

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯДУ ЗА НЕБАНКІВСЬКИМИ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИМИ УСТАНОВАМИ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто питання щодо доцільності державного регулювання ринку фінансових послуг. Проаналізовано нормативно-правове забезпечення державного регулювання небанківських фінансово-кредитних установ. Обґрунтовано ефективність регулювання та нагляду за фінансовими установами в Україні на основі аналізу кількісних показників.

Ключові слова: небанківські фінансові установи, регулювання, нагляд, фінансові компанії, страхові компанії, пенсійні фонди.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены вопросы целесообразности государственного регулирования рынка финансовых услуг. Проанализировано нормативно-правовое обеспечение государственного регулирования небанковских финансово учреждений. Обоснована эффективность регулирования и надзора за финансовыми учреждениями в Украине на основе анализа количественных показателей.

Ключевые слова: небанковские финансовые учреждения, регулирование, надзор, финансовые компании, страховые компании, пенсионные фонды.

ANNOTATION

The main points of the feasibility of state regulation of the financial services market were discussed in the article. The regulatory support of state regulation of non-bank financial institutions were analyzed. The efficiency of regulation and supervision of financial institutions in Ukraine the analysis was substantiated with the quantitative indicators.

Key words: non-bank financial institutions, regulation, supervision, financial companies, insurance companies, pension funds.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Фінансовий сектор України та економіка у цілому, на думку багатьох учених, знаходиться у кризовому становищі. Як свідчить досвід розвинутих країн, вихід із кризової ситуації неможливий без утручання держави як основного регулятора фінансового сектору. Звичайно, в умовах ринкової економіки чільне місце в регулюванні фінансового ринку належить ринковим механізмам, саморегулюванню. Але коли ситуація занадто затягується, що характерно для України, необхідно втрутитися регулятору. За останнє десятиліття в Україні відбулося декілька фінансових криз. Перша почалася у 2008 р. та суттєво вплинула на фінансовий сектор, проявивши себе у вигляді девальвації національної грошової одиниці, банкрутством фінансово-кредитних установ, погіршенням індексу національної біржі, загаль-

ною панікою населення через неспроможність відповідати за зобов'язаннями в іноземній валюті та неможливістю повернення власних заощаджень. Тільки економіка України почала відновлюватися, фінансовий сектор почав стабілізуватися, для країни знову характерними стали негативні явища, які суттєво вплинули на фінансовий сектор. Почалася чергова фінансова криза, що призвела до ліквідації значної кількості фінансових установ, подальшої девальвації гривні, збільшення недовіри до фінансового сектору та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Питанням щодо необхідності регулювання діяльності небанківських фінансових установ присвячено наукові праці багатьох вітчизняних науковців, серед яких: О. Барановський, О. Залетов, В. Левченко, С. Науменкова, В. Міщенко та ін. Ґрунтовний аналіз робіт цих авторів підкреслює важливість та необхідність державного регулювання діяльності небанківських фінансово-кредитних установ.

Відкритим при цьому залишається питання щодо оцінки ефективності державного регулювання небанківських фінансово-кредитних установ.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз особливостей державного регулювання діяльності небанківських фінансово-кредитних установ, оцінка ефективності цього процесу та розроблення пропозицій щодо його поліпшення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Регулюванням ринку фінансових послуг в Україні займаються різноманітні державні інституції, які використовують власні механізми регулювання та нагляду за підзвітними їм організаціями. Цілком очевидним є той факт, що держава повинна здійснювати регулювання фінансового сектору, використовуючи переважно економічні методи. Застосування адміністративних методів досить часто може призвести до зворотного результату: замість очікуваних позитивних результатів, навпаки,

отримують негативні. В Україні основними органами, що здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг, є такі (табл. 1).

Державне регулювання на ринку фінансових послуг може відбуватися у різних формах, основними з яких є:

1. Розроблення нормативно-правових актів, які регулюють діяльність фінансових установ.

2. Нагляд за діяльністю учасників ринків фінансових послуг (окрім споживачів фінансових послуг) у площині дотримання ними законодавства.

3. У разі виявлення порушень застосування уповноваженими державними органами заходів впливу у вигляді попереджень, штрафів та ін.

4. Ведення державних реєстрів фінансових установ і реєстрів осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, та ліцензування діяльності з надання фінансових послуг.

Аналізуючи законодавство, яке регулює діяльність фінансових установ, можна стверджувати, що найбільша кількість нормативно-правових актів стосується регулювання діяльності банківських установ. Така ситуація зумовлена тим, що банки є фінансовими установами, що здебільшого оперують чужими грошима, тому основним завданням держави є гарантування повернення коштів вкладників. Як видно з табл. 1, головним регулятором банківських установ є Національний банк України. Певний час точилися дискусії стосовно доцільності розширення повноважень Національного банку України щодо нагляду над діяльністю небанківських фінансових установ. Також розглядали можливість створення єдиного мегарегулятора щодо регулювання діяльності як банківських, так і небанківських фінансово-кредитних установ. Проте сьогодні наглядові функції розділені між різними державними органами нагляду. У даній статті особливу увагу приділено регулюванню ринку фінансових послуг. Слід зазначити, що основною місією Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, є розроблення оптимальних механізмів захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг. Реалізувати її на практиці можливо шляхом реалізації регуляторних і наглядових функцій, а також створення умов для належного та ефективного функці-

онування ринків фінансових послуг. Важливим моментом при цьому є запобігання виникненню системних криз на ринку небанківських фінансових послуг.

Здійснювати та реалізовувати регуляторні та наглядові функції можливо шляхом нормативно-правового забезпечення. На основі вивчення національного законодавства у сфері державного регулювання ринків фінансових послуг можна виділити нормативно-правові акти, що регулюють діяльність небанківських фінансово-кредитних установ, які поділено на три основні групи:

1. Конституція, указ та кодекси:

Конституція України від 28.06.1996;

Указ Президента України № 1070/2011 від 23.11.2011 «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг»;

Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV;

Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV.

2. Закони України:

«Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» № 2664-III від 12.07.2001;

«Про кредитні спілки» № 2908-III від 20.12.2001;

«Про фінансовий лізинг» № 723/97-ВР від 16.12.1997;

«Про страхування» № 85/96-ВР від 07.03.1996;

«Про недержавне пенсійне забезпечення» № 1057-IV від 09.07.2003;

«Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» № 1702 від 14.10.2014;

«Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» № 877-V від 05.04.2007;

«Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996-XIV від 16.07.1999;

«Про фінансово-кредитні механізми і управління майном під час будівництва житла та операцій із нерухомістю» № 978-IV від 19.06.2003;

«Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» № 979-IV від 19.06.2003;

Таблиця 1

Органи державного регулювання ринків фінансових послуг

№	Орган регулювання	Сфера регулювання
1	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг	Регулює ринки фінансових послуг
2	Національна комісія із цінних паперів та фондового ринку	Ринки цінних паперів та похідних цінних паперів (деривативів)
3	Національний банк України	Регулює ринки банківських послуг та діяльність із переказу коштів
4	Антимонопольний комітет України та інші державні органи	Здійснюють контроль над діяльністю учасників ринків фінансових послуг та отримують від них інформацію у межах повноважень, визначених законом

«Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996-XIV від 16.07.1999;

«Про захист прав споживачів» № 1023-XII від 12.05.1991;

«Про підприємництво» № 785-XII від 26.02.1991.

3. Розпорядження Держфінпослуг:

«Методичні рекомендації щодо аудиторських звітів, що подаються до Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, за результатами аудиту річної звітності та звітних даних фінансових установ за 2017 рік» № 142 від 01.02.2018;

«Вимоги до методики розрахунку викупної суми за договором страхування життя» № 4258 від 14.11.2017;

«Про затвердження уніфікованих форм актів, складених за результатами проведення планових (позапланових) заходів державного нагляду (контролю) щодо додержання суб'єктами господарювання вимог законодавства у сфері господарської діяльності з надання фінансових послуг» № 290 від 16.02.2017;

«Професійні вимоги до керівників та головних бухгалтерів фінансових установ» № 1590 від 13.07.2004;

«Положення про здійснення фінансового моніторингу фінансовими установами» № 25 від 05.08.2003;

«Про можливість надання юридичними особами – суб'єктами господарювання, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, фінансових послуг із надання коштів у позику та надання поручительств» № 5555 від 31.03.2006;

«Положення про встановлення обмежень на суміщення діяльності фінансових установ з надання певних видів фінансових послуг» № 1515 від 08.07.2004;

«Положення про Державний реєстр фінансових установ» № 41 від 28.08.2003.

Проаналізувавши вітчизняне законодавство, слід зазначити, що розроблення нормативно-правових актів базується на міжнародних документах, до яких можна віднести такі:

1. Директива 2002/87/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 грудня 2002 р. «Про додатковий нагляд за кредитними установами, страховими компаніями та інвестиційними фірмами, що входять до фінансового конгломерату» та «Про внесення змін до Директив Ради 73/239/ЄЕС, 79/267/ЄЕС, 92/49/ЄЕС, 92/96/ЄЕС, 93/6/ЄЕС та 93/22/ЄЕС, а також Директив Європейського Парламенту та Ради 98/78/ЄС та 2000/12/ЄС».

2. Директива 2002/92/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 9 грудня 2002 р. про посередництво у страхуванні.

3. Директива Європейського Парламенту та Ради 2003/41/ЄС від 3 червня 2003 р. про діяльність установ трудового пенсійного забезпечення та нагляд за ними.

4. Директива 2008/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2008 р. «Про кредитні угоди для споживачів та про скасування Директиви Ради 87/102/ЄЕС».

5. Директива 2009/103/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 вересня 2009 р. «Щодо страхування цивільної відповідальності по відношенню до використання автотранспортних засобів та забезпечення виконання зобов'язань щодо страхування такої відповідальності».

6. Директива 2009/138/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2009 р. «Про початок і ведення діяльності у сфері страхування і перестраховування (Платоспроможність II)».

7. Директива (ЄС) 2016/97 Європейського Парламенту та Ради від 20 січня 2016 р. «Про реалізацію страхових продуктів».

На основі аналізу законодавчої бази слід зазначити, що Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, виконує свою головну мету та створює умови учасникам ринку фінансових послуг для ефективної мобілізації і розміщення фінансових ресурсів, при цьому враховуються інтереси суспільства. Також до завдань, які вирішує Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, належить запобігання монополізації з метою створення умов для розвитку добросовісної конкуренції на ринках фінансових послуг. Забезпечення захисту інтересів споживачів фінансових послуг можливе за рахунок створення сприятливих умов для розвитку та функціонування ринків фінансових послуг, забезпечення рівних можливостей для доступу до ринків фінансових послуг та захисту прав їх учасників, додержання учасниками ринків фінансових послуг вимог законодавства, контроль над прозорістю та відкритістю ринків фінансових послуг.

Наскільки ефективною є політика держави у площині регулювання діяльності ринків фінансових послуг, можна стверджувати виходячи з результатів діяльності небанківських фінансово-кредитних установ. Так, за даними звіту 2017 р., активи небанківських фінансових установ на кінець 2017 р. становили 185,8 млрд. грн., тоді як на кінець 2016 р. – 160,9 млрд. грн., а 2015 р. – 162,8 млрд. грн. Отже, за 2017 р. активи зросли на відміну від 2016 р., коли вони, навпаки, знизилися.

Водночас досить показовими є обсяги штрафних санкцій, які застосовані за правопорушення, вчинені на ринках фінансових послуг (рис. 1)

Аналізуючи дані рис. 1, можна стверджувати, що обсяги штрафних санкцій до більшості фінансових установ (кредитних спілок, фінансових компаній, ломбардів, лізингодавців) зменшилися, тоді як до страхових компаній та адміністраторів, навпаки, збільшилися.

Ще одним показником є зміна кількості фінансових установ у Державному реєстрі фінансових установ (табл. 2).

Аналізуючи дані табл. 2, можна зробити висновки, що кількість страхових компаній, недержавних пенсійних фондів, адміністраторів НПФ кожного року знижувалася. Кредитні установи та ломбарди мали схожу тенденцію, винятком є лише 2015 р., протягом якого кількість зазначених фі-

нансових установ збільшилася. Зовсім протилежну тенденцію мають фінансові компанії, кількість яких із кожним роком значно збільшується. Динаміка їх щорічного зростання показана на рис. 2.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На

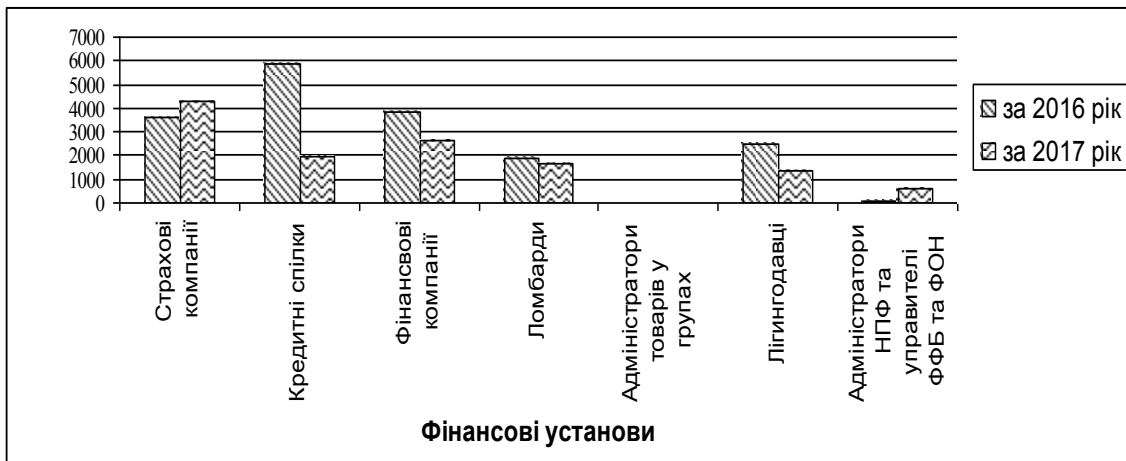

Рис. 1. Обсяг штрафних санкцій, які застосовані за правопорушення, вчинені на ринках фінансових послуг, 2016–2017 рр.

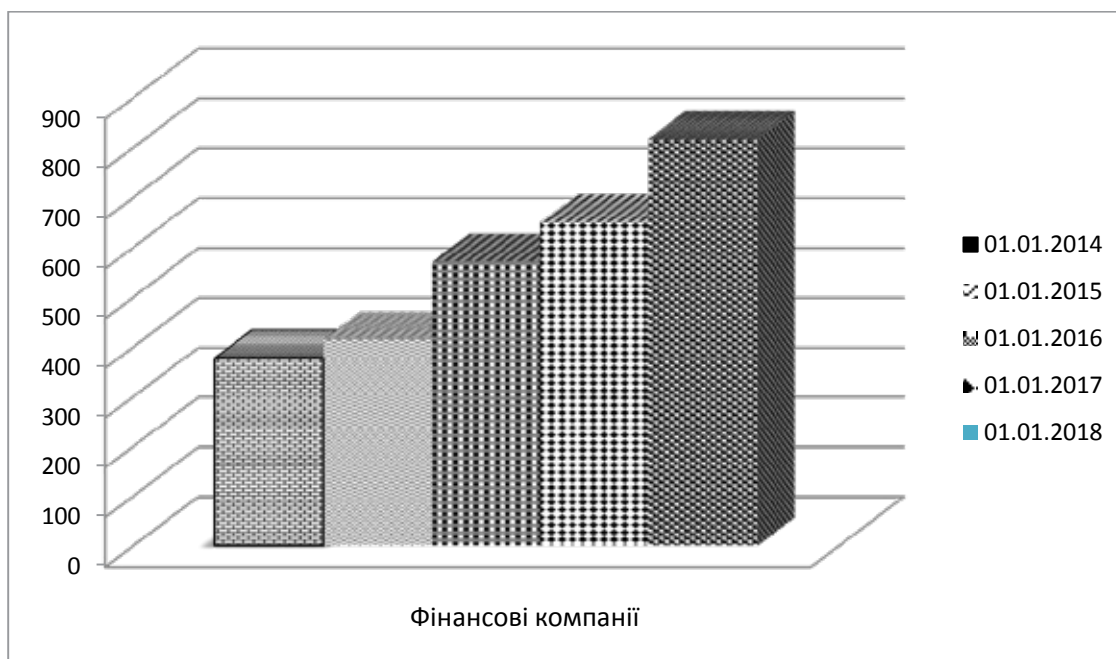

Рис. 2. Динаміка кількості фінансових компаній в Україні, 2013–2018 рр.

Таблиця 2

Зміна кількості фінансових установ у Державному реєстрі фінансових установ

Фінансові установи	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018
Страхові компанії	-25	-21	-51	-16
Кредитні установи	-28	17	-107	-243
Ломбарди	-2	5	-26	-41
Фінансові компанії	38	156	79	168
Довірчі товариства	0	0	0	0
Недержавні пенсійні фонди	-5	-4	-8	0
Адміністратори НПФ	-4	-1	-1	0

основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що український ринок фінансових послуг потребує регулювання та нагляду з боку державних органів. Основною метою державних органів у сфері регулювання ринків фінансових послуг є захист інтересів споживачів. Досягнути цієї мети можливо за рахунок створення умов для добросовісної конкуренції на ринку банківських послуг та виконання фінансовими установами нормативно-правових актів. Ефективність здійснення регулювання та нагляду проявляється у зменшенні штрафних санкцій, а також у появі нових конкурентоздатних учасників фінансового ринку. При цьому слід зазначити, що більш повну та ґрунтовну інформацію щодо ефективності можна отримати, провівши також якісний аналіз діяльності фінансових установ, що є напрямом подальшого дослідження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Левченко В.П. Ринок небанківських фінансових послуг: поточний стан та перспективи розвитку. Проблеми і перспективи розвитку банківської справи України. 2010. № 29. С. 376–390.
2. Науменкова С.В., Міщенко В.І. Система регулювання ринків фінансових послуг зарубіжних країн. К.: Центр наукових досліджень НБУ, 2010. 170 с.
3. Науменкова С.В., Міщенко С.В. Ринок фінансових послуг. К.: Знання, 2010. 532 с.
4. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України № 2664-III від 12.07.2001. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
5. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: Положення

№ 1070/2011 від 23.11.2011. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011>.

6. Річні звіти Нацкомфінпослуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Richni-zvity-Natskomfinposlul.html>.

REFERENCES:

1. Levchenko V.P. (2010) Rynok nebankivskykh finansovykh poslug: potochnyi stan ta perspektyvy rozvytku [The market of nonbanking financial services: the current state and the perspectives of its development]. Problemy i Perspektivy Rozvytku Bankivskoi Spravy Ukrainy. [Problems and Perspectives of the Development of Ukraine's Banking]. Sumy, Ukrainian Acad. of Banking of the NBU, 29, 376–390 pp. [in Ukrainian].
2. Naumenkova S.V., Mishchenko V.I. (2010) Systema Regulyuvannya Rynkiv Finansovykh Poslug Zarubizhnykh Krain [The System of Regulation of the Markets of Financial Services of Foreign Countries]. Kyiv, Center of Sci. Studies of the NBU. [in Ukrainian].
3. Naumenkova S.V., Mishchenko S.V. (2010) Rynok Finansovykh Poslug [The Market of Financial Services]. Kyiv, Znannya. [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrayiny «Pro finansovi poslugy ta derzavne reguluvannya rynkiv finansovykh poslug» vid 12.07.2001 № 2664-III [The Law of Ukraine «About financial services and state regulation of financial services markets»] zakon.rada.gov.ua Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> [in Ukrainian].
5. Polozennya «Pro Natsionalnu komisiyu, shcho zdisniuye derzhavne rehuliuвання u sferi rynkiv finansovykh poslug» vid 23.11.2011 № 1070/2011 [Regulation «About National Commission that carries out state regulation in the field of financial services markets»] Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011>
6. Sait nfp «Richni zvity Natskomfinposlul» [Site NFP «Annual reports NFP»]. Retrieved from: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Richni-zvity-Natskomfinposlul.html> [in Ukrainian].

Cherkashyna K.F.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Banking
and Financial Monitoring,
University of the State Fiscal Service of Ukraine*

Perekhrest L.M.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Banking
and Financial Monitoring,
University of the State Fiscal Service of Ukraine*

FEATURES OF REGULATION AND SUPERVISION OF NON-BANK FINANCIAL AND CREDIT INSTITUTIONS IN UKRAINE

The dominant position in the regulation of the financial market belongs to market mechanisms, self-regulation in a market economy. But when the situation is too long, which is typical for Ukraine, it is necessary to intervene with the regulator.

The state must regulate the financial sector, mainly using economic methods. Use of administrative methods, quite often, can lead to the opposite result. In Ukraine, the main bodies that carry out the state regulation of financial services markets are: the National Commission that carries out state regulation in the field of financial services markets, the National Commission on Securities and Stock Market, the National Bank of Ukraine, the Antimonopoly Committee of Ukraine, and other state bodies.

The main points of the feasibility of state regulation of the financial services market were discussed in the article. The regulatory support of state regulation of non-bank financial institutions was analysed.

The result of state regulation can be estimated by quantitative indicators. According to the report of 2017, the assets of non-bank financial institutions at the end of 2017 amounted to 185.8 billion UAH, while at the end of 2016 – 160.9 billion UAH, and in 2015 – 162.8 billion UAH respectively. So, in 2017, assets increased, unlike in 2016, when they, on the contrary, declined.

The volume of fines to most financial institutions, such as: credit unions, financial companies, pawnshops, lessors decreased, while that of insurance companies and administrators, on the contrary, increased.

The number of insurance companies, non-state pension funds, NPF administrators declined each year. Credit institutions and pawnshops had a similar trend, with the exception of only 2015, during which the number of these financial institutions increased. There are quite different tendencies in financial companies, the number of which is increasing significantly each year.